

Захожай З.В. (Київ)

УКРАЇНСЬКА ОСВІТА В УМОВАХ ПОЛЬСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ: 1920–1930-і рр.

Східна Галичина в умовах польської окупації зуміла зберегти власними силами українську освіту та культуру. В цьому велику роль відіграли товариства «Рідна школа», «Просвіта» та ін. Таємний львівський університет – унікальний приклад боротьби за вищу освіту в регіоні. Молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Луг», «Пласт» виховували свідомого патріота-українця, сприяли захисту і розвитку української мови, культури, історії.

Перебування Східної Галичини в 20-30 роках ХХ ст. у складі Польщі дало світові приклад виживання в умовах окупаційної влади. Польська влада намагалася асимілювати українське населення і чи не найважливішим акцентом у цьому була освіта, тому під спеціальний приціл було взято українську молодь.

З перших днів окупації уряд Польщі взявся за шкільництво. Він сподівався, що потрібна для них система освіти виховуватиме з неполяків відданих громадян Польської держави. У 1924 р. було затверджено закон, відповідно до якого школи ставали двомовними, а насправді польськими, бо крім обов'язкового вивчення польської мови, нею викладали польську історію, географію та інші науки. До того ж учителями в школах були переважно поляки, які часто не знали української мови. Кількість українських шкіл швидко скорочувалася з 2 426 у 1921 р. – до 352 у 1938 р.

У ще гіршому становищі була середня освіта. На 230 тис. українців припадала аж одна українська школа. Із загальноосвітніх середніх шкіл у 1939 р. працювало лише 5 українських державних та 18 платних приватних. Через таку політику польського уряду тільки незначна кількість українців могла отримати освіту. Спробу задовольнити потребу українців у освітніх закладах зробило товариство «Рідна школа». Воно утримувало 13 середніх шкіл, 33 народні школи, 68 фахових і загальноосвітніх курсів, 255 дитячих садків, заснувало 40 гімназій, ліцеїв, професійно-технічних шкіл, видавало педагогічний журнал, організувало вистави¹. Заходами «Рідної школи» було зорганізовано для шкільної молоді 700 бібліотек². Середні школи товариства закінчило 1645 учнів. Велику частину витрат на ці заходи покривали внески його членів, число яких у 1938 р. перевершило 100 тис., та внески емігрантів із США та Канади.

Українському шкільництву прислужилися й інші українські товариства, наприклад, «Гуцульське мистецтво» (утримувало школу гуцульського промислу в Косові), Ревізійний союз українських кооператорів, що постійно організував різні кооперативні курси, «Маслосоюз», який вів молочарську школу в Стрию тощо. Освітою опікувався і митрополит Андрей Шептицький, заснувавши Богословську академію.

На ниві освіти надзвичайну активність проявляло товариство «Просвіта»: збільшувало кількість своїх читалень, утримувало 1739 українських бібліотек, 63 курси для неписьменних, влаштувало 5443 вистави³ тощо.

¹ Українська культура: Лекції за редакцією Д. Антоновича / Упор. С. Ульяновська – К.: Либідь, 1993. – С. 86.

² Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу. – К.: Фенікс, 1993. – С. 489.

³ Іваничук Р., Комаринець Т., Мельник І., Середняк А. Нарис історії «Просвіти». – Львів; Краків; Париж: Просвіта, 1993. – С. 45.

Українці зазнавали дискримінації на отримання університетського навчання. У ВНЗ Львова українців навчалось мало через процентну норму прийому. Наприклад, у Львівському університеті було встановлено квоту близько 5 %, а правом вступу до університету могли скористатися тільки ті громадяни Польської держави, які відслужили в польській армії. Дискримінація стосувалась і викладачів – право працювати мали тільки ті, які склали присягу польського громадянства і згодні викладати польською мовою. Українці-викладачі після відмови були звільнені, а українські кафедри скасовані. Так професура була приречена на безробіття, а молодь позбавлена права навчатися у ВНЗ¹.

Завдання організувати систематичні курси, на яких молодь могла б отримати високу освіту, взяли на себе українські наукові інституції – НТШ, Товариство українських наукових викладачів ім. П. Могили та Ставропігійське братство при греко-католицькій церкві Успіння Пресвятої Богородиці. В грудні 1920 р. вони створили курси з філософським, правничим і медичним відділами. Так розпочав своє життя «таємний університет», організований без дозволу властей. Викладання велось конспіративно в приміщеннях різних українських установ, часом у помешканнях професорів, а то й у холодних льохах, вологих підвалах.

Проте польська влада перешкоджала діяльності університету: арештовувала професорів та студентів, загрожувала звільненням з роботи тим, хто працював у державних гімназіях, переслідувала викладачів і дисциплінарно наказувала тих, хто займав державні посади чи працював адвокатами². Та незважаючи на репресії, університет продовжував працювати і розширюватись (у 1921 р. відкрито технічний відділ, який відокремився в таємну Українську високу технічну школу)³.

Після 1923 р. намітилися ознаки кризи університетської акції. Оскільки їхніх дипломів ніхто не визнавав, українська молодь почала записуватись у польські вищі школи. Планувалося зобов'язати кожного українського студента ходити в Український університет вивчати предмети українознавства, але через постійні цькування поліції та арешти студентів і викладачів цього зробити не вдалося. Після чергової хвилі арештів, восени 1925 р. Український «таємний» університет перестав функціонувати⁴.

За час свого існування (1920 – 1925 рр.) Український університет у Львові набрав широкого розголосу, став відомим міжнародній громадськості та дістав підтримку окремих її кіл. Вищі навчальні заклади європейських держав – Чехословаччини, Австрії, Німеччини та вільного міста Гданська зараховували студентам Українського університету роки навчання. Підпільний університет, незважаючи на переслідування польської поліції, арешти, побиття і суди дав вищу освіту 1500 українським студентам. Випускники філософського факультету працювали в товариствах «Рідна школа», «Просвіта», студенти-правники працювали в кооперативах, банках, у правничих відділах, директорами повітових союзів.

Діяльність Українського таємного університету була унікальним явищем в історії світової культури. Він явив світові приклад самовідданого відстоювання національної гідності поневолених українців, демонстративний процес проти польської окупації, прагнення до вершин знань і науки.

Не можна обійти увагою й українські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Луг», «Пласт», які поєднували навчальний та виховний процес на народно-національному ґрунті. «Сокіл» відновив свою діяльність, перервану війною у 1924 р. і на кінець 1928 р.

¹ Федевич К. Галицькі українці у Польщі 1920–1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920–1930-ті рр.). – К.: Основа, 2009. – С. 98.

² Там само. – С. 99.

³ Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914 – 1939). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – С. 89.

⁴ Хобзей П. Таємний університет у Львові // Україна: Наука і культура. – К., 1991. – Вип. 25. – С. 45-59.

уже працювало 421 товариство, що налічувало 32 601 член¹. Велика увага у товаристві приділялася фізичному розвитку молоді, що пояснювалося не тільки бажанням мати здорове покоління в майбутньому, а й виховати майбутнього воїна, готового до важкої боротьби за відновлення Української державності. Були відкриті спортивні секції з легкої атлетики, футболу, волейболу, тенісу, ходіння на лижах та катання на ковзанах. Старшина «Сокола» вела активну роботу, щоб добитися участі команди Східної Галичини на Олімпійських іграх в Берліні, які мали відбутися літом 1936 р., але згоди Польського національного комітету не було отримано. По неділях проводили сходи культурно-пізнавального характеру: читали реферати з історії України, читали й обговорювали книги та часописи, проводили репетиції в гуртках художньої самодіяльності. Фізвиховна робота і культурно-просвітницька діяльність мали в кінцевому результаті сформувати в української молоді такі риси, як національну свідомість, розуміння свого обов'язку перед Україною, фізичну досконалість, дисциплінованість, готовність до самопожертви.

Близьким до «Соколів» було товариство «Січ», завданням якого було гасіння пожеж, надання допомоги при нещасних випадках, мистецька діяльність, робота по ліквідації неписьменності та антиалкогольна пропаганда. «Січ» носила національний характер, який проявлявся у всьому: одязі, формах роботи й організаційній побудові. Кожний січовик мав почувати себе нащадком запорожців. Організаційна побудова «Січі» нагадувала Запорізьку Січ. Козацький вільний дух який панував у «Січі», викликав страх і занепокоєння в боку польського уряду. Протягом 1922 р. була припинена діяльність 50 січових осередків як політизованих та «неблагонадійних». Переслідування не припинялися через антипольські виступи членів товариства проти асиміляторської політики польського уряду щодо української мови, шкіл, громадських прав². У 1929 р. січовий рух припиняє своє існування. Більшість його членів перейшла в нову молодіжну організацію «Луг». Там більше уваги приділяли культурно-просвітницькій роботі серед населення. Особливою популярністю користувалися вистави і концерти, вечорниці, конкурси хорового співу, оркестрів, народних музик тощо. Луговики збирали пожертви для будинку українських інвалідів, на сходах читали реферати з історії України, вчили неписьменних читати та писати. З 1934 р. «Луг» стає найбільш популярним товариством у Галичині. У 1939 р. товариство налічувало 934 осередки, які об'єднували 30 тис. членів³.

Дещо відрізнявся від попередніх організацій «Пласт», що організувався на зразок американських, англійських скаутів. Особливістю товариства було те, що вони працювали з дітьми дошкільного і шкільного віку. Це було дуже важливо, бо польська школа вже в дитячому віці отруювала дитячі душі чужою мовою, історією, культурою. Тому в умовах польської окупації «Пласт» виховував у малих галичан національний дух і фізичну силу для боротьби за національні права. В осередках товариства молодь навчали різних ремесел, які могли б пригодитися в житті і на службі для Батьківщини. Пластунів вчили самостійною, чесною працею заробляти гроші, які використовували для благодійних цілей. Так пластуни носили обіди політ'язням тюрем, влаштовували для дітей-сиріт та інвалідів Миколаївські вечори, ходили з колядою та щедрівками тощо. Пластуни щороку проводили «Свято Української Матері» для всіх матерів. На літніх канікулах збирали історико-красознавчі, етнографічні матеріали з метою кращого пізнання рідного краю. Фізичне виховання у «Пласті» мало сприяти вихованню сили волі, мужності, відваги. «Пласт», як і інші молодіжні товариства, був під наглядом поліції і польської місцевої адміністрації. За найменші порушення статуту поліція проводила арешти, обшуки, конфіскацію майна і літератури. Про популярність і авторитет «Пласту» серед населення свідчать цифри – на 1927 р. нараховувалося 138 пластових полків, які об'єднували

¹ Андрухів І. Західноукраїнські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг». – Івано-Франківськ, 1992. – С. 26.

² Там само. – С. 45.

³ Там само. – С. 65.

близько 30 тис. членів¹. Значення цієї організації велике, бо молодь готувалася до державного життя, вчилася поборювати життєві труднощі, свідомо розуміти свою роль і місце в суспільстві, підпорядковувати свої власні інтереси загальній справі – за кращу долю України та її народу.

Таким чином, молодіжні товариства, які існували в Східній Галичині, «Сокіл», «Січ», «Луг», «Пласт» виховували свідомого патріота-українця, сприяли захисту й розвитку української мови, культури, історії.

Як бачимо, боротьба за молодь була надзвичайно важливим чинником в українсько-польській конфронтації. Окрім забезпечення дітей освітою, українці бажали, щоб школи підносили національну свідомість і культуру корінного населення. Тому такий масовий молодіжний рух був поширений у товариствах, де формувався патріот України.

У незалежній Україні українська освіта, наука та культура, на жаль, не є пріоритетними у державі, попри заяви можновладців. Стійкість галичан, які захищали і розвивали українознавство в умовах окупаційної влади, може стати добрим прикладом оборони українських національних інтересів для патріотів.

Eastern Halitzia managed to maintain Ukrainian education and culture during Polish occupation. Such organizations as «Ridna Shkola», «Prosvita» played a significant role in this process. The clandestine university of Lviv is a unique example of the struggle for higher education in the region. Such youth organizations as «Sokil», «Sitch», «Lug» brought up a conscious Ukrainian patriot and promoted protection and development of the Ukrainian language, culture and history.

---

¹ Там само. – С. 58.